

DEVLET, SINIR, AŞİRET:

Aşiretin Etnik Bir Kimlik Olarak Yeniden İnşası

H. Neşe ÖZGEN, Dr.¹

Abstract

STATE, BORDER, AŞİRET:

Re-Construction of Aşiret as an Ethnic Identity

In this essay, I am going to talk about two *koçer* (nomadic) Kurdish *aşiret*'s gaining of their ethnic identities and defending themselves via the relations with the PKK and the state. Through their adventures of settlement and becoming an *aşiret* since the beginning of the Turkish Republic—perhaps before that—I will point out why and how their Kurdisness and ethnic gloves can be substituted for one another. Thirdly, I want to state that, apart from being nostalgia and taking its base from this very nature, how *aşiret* can be accepted as an ethnic arena and whether it can provide the possible grounds for a national identity. Hence, lastly, I can utter the disadvantages of including merely ethnicity under the frame of identity, or in contrast, the perception of ethnicity merely as an identity problem.

Consequently, we arrived at the last point of the discussions on the arena chosen by the PKK and The Turkish State as a common area of struggle that is identity based on ethnicity. Henceforth, identity equals to the policy of ethnicity cannot fulfil the lives reviewed above. Even if Kurdisness and ethnicity have become a complementary rhetoric, what will happen to the two sides one of which is the wild other that resists being indigo the other is the one that qualified in being local other (folkloric other) through fulfilling the conditions of museumasing, is ignored not only on the side of the state, but also on the opposite.

According to the this process elucidates how limited political subjectivity constructed upon being a Kurd is, how it is dependent on the power balances that seem completely opposite of one another and how significant to cast an eye on the *aşiret* so as to see an activity that is janus-faced, double edged and government oriented. Moreover, whom the diverse dimensions and outcomes of the struggle renders visible and invisible, and thus Kurdisnesses exist politically in an area that is fairly different from *aşiret*'s construction of ethnic identity.

Keywords:

---

¹ Ege Üni. Ed. Fak. Sosyoloji Böl. Prof. nozgen1@hotmail.com, ozgen@eth.mpg.de

Identity (Ethnic& national), Kurds, *Aşiret* (tribe), nationality, border.

Son yirmi yıldır Güneydoğu ve/veya Doğu Anadolu, Ortadoğu ve Kürtler üzerine yazan ve düşünen; ulus, milliyet, milliyetçilik ve bununla ilgili Türkiye'nin meseleleri üzerine kafa yoran, akademisyen, politikacı, politik okuyan; üniversite içi veya dışı yeni kuramlar üzerinden politika üreten veya düşünmeden politika üreten, yöneten ve dahi yönetilenlerin tamamı; aşiret üzerine bir söz söyleme ihtiyacı duymaktadır. Bu sözler de genellikle bir tanım yapma ihtiyacıyla başlar ve aşiret hakkında tam bir tanımın yapılamayacağına dair kararlarla sürüp gider. Ancak yine de Kürt sorunu üzerinde daha derin saptamalar yapma ihtiyacı içinde olduğu anlaşılan bu gruplar, her seferinde aşiretin niteliğine dair bazı genellemelerde bulunur ve tanımı böylece kavramlaştırırlar. Son dönemin aşiret tanımı, bütün etnisite ve kimlik meselelerinin ortak kesişme noktası, tek açıklama aracı olarak işliyor. Aşiretli olmak, Kürt olmak ve mutlaka Kürt kimliğini almak olarak addediliyor; hem de tersine yoldan da Kürt olmak, Kürt kimliğini almak da kaçınılmaz olarak aşiretli olmak anlamına geliyor. Böylece Kürt olmak, Kürtlük bilinci ve aşiretlik kaçınılmaz olarak eşdeğer kılınıyor ve en kötüsü bir tür marka (brand) olarak işletiliyor.

Bu makalede; iki *koçer* (göçer) Kürt aşiretinin, devlet ve PKK'yle ilişkiler dolayısıyla etnik kimliklerini alma ve savunma biçimleri üzerinde konuşacağım. Bunu yapabilmek için; bu iki aşiretin, Türkiye Cumhuriyet'nin kuruluşundan da önce, ilk olarak aşiret olma ve sonra da toprağa yerleşme serüvenlerini anlatacağım ve böylece, bu süreçte göçerlik, asi ve etnik olma kaftanlarının nasıl (ve niçin) birbiri yerine giyilebildiğine işaret edeceğim. Üçüncü olarak, aşiretin, nostaljik gücünün ötesinde, hatta hâlâ bundan beslense de, bir etnik zemin, bir arena olarak kabul görme biçimlerini ve Kürt milliyetçiliği tarafından nasıl bir zemin oluşturmakta kullanılmış olduğuna da değinmek istiyorum. Bu sayede son olarak, kimlik ve etnisitenin birbiri içine böyle raptedilmesinin ve birbiriyle bu kadar kolaylıkla ikame edilmesinin ciddi sakıncalarını da tartışabilirim.

Kısaca bu çalışma, etnisitenin içeriğinin sadece aşiretle doldurulmasının, etnisite kavramını ne kadar daralttığını gösterebilmeyi; ötesinde de kimlik tartışmasının tek aracı (agent) olarak etnisitenin dillendirilmesinin sakıncalarını tartışabilmeyi umuyor. Böylece, belki biraz daha ilerleyerek, etniklere önerilen kültürel kimlik zemininin, olası

diğer kimlik türleri ya da örneğin ulusalcı/siyasi kimlik tartışmalarını ne kadar geriletebildiğini de tartışabiliriz.

Bu çalışmada çeşitli örnek olayları (*case studies*) kullanacağım². Böylece aşirete mensup olmanın anlamlarını, aşiretin içerisinden, içeriden bir biçimde seslendirmek mümkün olabilecek. Zira, bir sosyal yapının, kendisini etkileyen taleplere içeriden bir tepkiyle cevap vermemesi düşünülemez.

Beklenileceği üzere, bu çalışmadaki yer ve kişi adları, görüşülenlerin insan haklarını korumak için tamamiyle değiştirilmiştir. Çalışma, Irak sınırında adı belirsiz bir kasabanın (ona *Bizim* diyelim); iki *koçer* (göçer) aşiretiyle³ ilgilidir (onlara da sırasıyla *Deşti (ovalı)* ve *Ciyai (dağlı)* diyelim (zira birisi ovaya diğeri dağa yerleşiktir zaten). Bu iki *koçer* yapının yerleşikliğe geçişlerini, mülkiyetin sahiplerinin değişmesi üzerinden anlatacağım. Ama haddimi aşarak, sadece mülkiyete değil, artığa el koymanın çeşitli biçimlerini ve dönemlerini de bu tartışmaya aracı kılmayı (*agent*) istiyorum.

Bunların hepsini tartışacağım ama, şimdi, benim okurum, senden *Bizim*'in ilçe olma serüvenini sabırla okumanı bekliyorum. Zira, bu küçük ilçenin hikayesi, onun mülkiyetinin hikayesiyle başlamakta.

I. BİZİM'DE TARİH VE NÜFUS

Bizim'de tarihin kayıtlanması çok eski zamanlara kadar gider (MÖ 3000ler). Kasaba, 1930'ların sonundan itibaren ilçe statüsüne girmiştir. Eski bir Süryani yerleşiklidir. Kilisesinin MS.370'lerde yapıldığı anlatılır. Yörenin büyük Manastırı'nda, *Bizim*'in özel kaydı, yeri ve önemi vardır. Kayıtlar ve anlatılar bu kasabanın Süryani Hıristiyanlar ve Müslüman Kürtler arasında epey çekişmeli geçen son 50 yıldan önce de önemli bir kültürel ve (tabii mevzii) savunma merkezi olduğunu gösteriyor.

---

² Bu çalışmanın son noktaları, 2001-2003 tarihlerinde İran, Irak ve Suriye sınırlarında yapılan ve TÜBİTAK'ın desteklediği "Sınır Kasabaları Sosyolojisi" başlıklı araştırmanın alan kısmından yararlanılarak oluşturuldu. Ancak, Bizim'i 1996 yılından beri gözlemekte ve çalışmaktayım. Dolayısıyla okur, bütün makalenin 1996-2004 yılına ait gözlemler ve Sosyolojik –Antropolojik araştırmalar eşliğinde derlenmiş bir monografiden alındığını dikkate almalıdır. 2001-2003 yıllarındaki çalışmalar boyunca Özlem Biner, Alp Buğdaycı, Şebnem Eraf, Ferhat Öner hem alan araştırması kısmının tamamlanmasına hem de tartışmalarının şekillenmesine büyük destek ve yardımcı oldular. Sevgili Özlem Biner'in, metnin tekrar tekrar oluşturulmasında büyük sabır ve emeği vardır. Onlara müteşekkirim. Elbette adını burada anmadığım; ancak hepsi de kendi öykülerini anlatarak bu çalışmanın kurgusunun temelini oluşturan tüm görüşüğüme de teşekkürü borç bilirim. Ayrıca düzeltmeler ve eleştirileri için Hasan Şen'e, Cenk Saracoğlu'na teşekkür ederim.

³ Bloch, feodalite öncesi dönemin birleşmelerindeki tutucu çimento en iyi anlatan şeyin 'kan bağıyla bağlılık' olmadığını vurguluyor. Ona göre, feodal öncesi dönemin birleşmesinin en önemli göstergesi, ortak bağları 'bir ortaklığa susmak' olan cemaatlerdir. Bkz. Bloch, M., 1995:117.

Bizim'in mülkiyetini izlemenin en kestirme yolu, ilçe ve köy nüfuslarındaki değişmelere bakmaktır. İlçenin 1900'lü yıllardan itibaren son derece çalkantılı bir göç tarihi olmuştur. İlçenin asıl artışı yaratan tarımsal mülkiyet, köyde Yezidi Kürtler ve kasabadaki Hıristiyan Süryanilerden, göçer Müslüman Kürtlere doğru akmış, ve bu süreç 1980'lerde tamamlanmıştır⁴.

Bizim 1940'da 13bin nüfuslu bir yerleşimdir ve bunun 1700'e yakını ilçe merkezindedir. İlçenin nüfusunu hem tarihsel olarak hem de çeşitli kategorilerle incelediğimizde; 1940-45 arasındaki ilçede Süryanilerin, kırsal alandaysa yerleşik veya yarı-göçer Kürtlerin ağırlıklı olduğunu görüyoruz. Bu resim, *Bizim*'in tüm tarihinde etkili olan ilk zemini yaratmıştır.

Özellikle sınıra yakın köylerde Süryanilerin 1914'den itibaren başlayan dikey dışagöçlerinin ivmesi 1945'lerde artmış, 1970'den sonra ise toplu göçler halini almıştır. İlçenin merkezinin 1938'de 750 hane olduğu ve nüfusun memur aileleri dışında 1960'a kadar tamamen Süryani olduğu, 1970'de ise 400 hane Süryani kaldığı bilinir. 1970'den itibaren hızlı Müslüman Kürt akını ve nihayet 1977 seçimlerini takiben *Bizim*'in merkezine göçer aşiretlerin yerleştirilmesiyle birlikte, merkezde Müslüman Kürt nüfusu hakim olmuştur. Bugün merkezde Kilise'ye bağlı 8 hanede 11 Süryani, bir köyünde 50-55 hane ve bir diğer köyünde ise 20-21 hane Süryani nüfus kalmıştır⁵. Yezidi Kürt yerleştiği olan 64 haneli bir başka köy, namus davası görünömlü bir linç olayından sonra, 1987'de bir kaç günün içinde tamamen boşalmıştır ve yerine bir grup korucu yerleştirilmiştir⁶.

Köylerde 1914'teki Ermeni techirinin etkilerini görmek mümkündür. Süryaniler de bu sürgünden, dolaylı da olsa, etkilenmişler ve zaman zaman kaçak Ermenileri de barındırmışlar. Baskın Oran *da M.K Adlı Çocuğun Techir Anıları* kitabında böyle bir olaya değinir. (Oran, B., yay. haz., 2005) 1940-45 arasındaki nüfus azalmasının

⁴ İlçe nüfusu ve göçler EK.1' dendir.

⁵ 2004 yılında, dönemin Başbakanı, bir Süryani köyünün Koruculardan geri alınıp, Süryanilere verilmesi konusunu AB pazarlıklarında kullandı. Vali, Jandarma Komutanı, Süryani Kadim Cemaatinin Piskoposu gibi birçok davetlinin önünde, korucular jandarma marifetiyle köyden çıkartıldı ve Süryanilere temsili bir köy anahtarı teslim edildi. Olay Türkiye medyasında "Hıristiyan azınlıkların insan haklarını koruyan ve AB üyesi olmaya böylece hak kazanan Türkiye'nin zaferi" olarak sunuldu. Bkz. www.milliyet.com/2004/08/29; www.tempodergisi.com.tr/toplum_politika-06204/2004/30/08; www.inadina.com/inadeski/say10/yazi8/htm; www.f21.parsimony.net/forum37811/messages/31945.htm.

⁶ Bu köy daha sonra 2004 yılında, dönemin yönetimi tarafından korucu aielelerden geri alındı ve Yezidilere verildi. Yine de Yezidilerin şu anda dahi köyelerine tam olarak yerleşebildikleri söylenemez. Almanya'da bulunana bir kaç aile evlerini yeniden onarmaya ve yerleşmeye çalışıyorlar ve hâlâ çok korkuyorlar.

nedenlerini Süryaniler ‘Bu dönemdeki hızlı müslümanlaştırma eğilimlerinin kendilerini dışarıya ittiğini’ belirterek açıklamaktadırlar. Kasabalardaki Hristiyan nüfusun boşalttığı yerlere, bu dönemde köylerden henüz hızlı bir yerleşim olmamaktaydı. Genellikle zanaatle geçinen ya da çiftçiliğin yerleşik ilk aşamalarını başarıyla gerçekleştiren Süryanilerin topraklarının, bu dönemde kasabalardaki yerleşik Müslüman Kürtler tarafından paylaşıldığını görüyoruz.. Ancak kırsal alanlarda ve büyük çoğunlukla da küçükbaş hayvancılıkla geçinen ve gene çoğunlukla göçer olan Kürtler, henüz mülkiyetin el değiştirmesinin, bu ilk aşamasında değillerdir. 1955-60 arasındaki azalmayı dışarıya ilk işçi göçü ve traktörün köylere girmesiyle birlikte tüm Türkiye’de kırsal alanlardan başlayan yatay göçlerle; 1970-75 arasındaki azalmayı eğitim, daha iyi ekonomik şartlar vb. nedenlerle oluşan yatay göçler (aynı olgu yine tüm ülke için geçerlidir) ve Süryani nüfusun hızlı dış göçleriyle; ve 1980 sonrası azalmayı ise, büyük şiddet döneminin⁷ etkisiyle başlayan iç ve dış göçlerle açıklayabiliriz. İlçe merkezi için ise daha farklı bir profil çizilebilir: Köylerde 1940-45 döneminde görülen azalma, merkezde 1945-50 yılları arasında cereyan etmektedir. Bunun nedeni Hristiyan nüfusun ilçeyi daha geç terketmesi, yurt dışı göçlerin merkezi bu dönemde etkilemesi ve ülke içi göçlerin köylerden önce merkezde yaşanmasıyla açıklanabilir. Süryaniler için bu göçün nedeni ‘Varlık Vergisi’ uygulamalarıdır. 1960-65 dönemindeki tedrici azalış iç göç koşullarıyla açıklanabilir. Merkez 1970-75 döneminde hızla nüfus toplamıştır ve bu durum aynı dönemde köylerdeki azalışa bağlı olarak ilçenin nüfus çekmesiyle açıklanabilir. Burada dikkat çekici bir nokta bu dönemde ilçe merkezinin Süryaniler tarafından hızla terkedilmesi ve Müslüman Kürt göçünün yerleşikliğinin rakamlarda ayırt edilememesidir. Görüşülen Süryaniler, bu hızlı dışarı akışın nedeninin, ‘Kıbrıs çıkartmasıyla birlikte alevlenen Hristiyan düşmanlığı’na bağladılar. 1980 ve sonraki dönem için ise *Bizim* ilçe merkezi göçleri için söylenebilecek tek şey, "ilçenin iki kapılı bir geçiş yeri haline geldiği"dir. Bu durum *Bizim* merkezini "yerleşik halkı olamayan" bir ilçe konumuna düşürmektedir.

Bizim’in tam olarak kaç tane köyü ve köy altı yerleşiminin bulunduğu, Büyük Şiddet Dönemi’nde tartışma konusu olmuştur. Çeşitli resmi makamların sayıları birbirleriyle alabildiğine çelişmekteydi. Bunda her bir kamu kuruluşunun kendi amaçlarına uygun olarak bazı mezra ve komları da köy olarak saymaları kadar (örneğin

⁷ 1987-1996 arasındaki PKK kalkışması dönemini böyle adlandırmayı uygun gördüm.

Milli Eğitim müdürlükleri için okul olan, Jandarma için karakol olan her yerin köy sayılması), boşalma ve boşaltmalardan sonra yeniden yerleştirmelerin de payı vardır. Diğer etkenler; hızla yeni ilçelerin oluşturulması ve bazı köylerin bu ilçelere verilmesi, eski ilçelerden bazı köylerin alınması, yeni harita ve sınıflamalarda bu köylerin unutulması, yazılmaması ve-ya köylerin Kürtçe adlarıyla Türkçe adlarının hiç bir zaman tam olarak birbirini tutmaması olarak gösterilebilir. Bugün Güneydoğu'nun herhangi bir ilçesinin, içinde 'teke', 'ağaç', 'kuyu', 'tepe', 'su' vb. geçen en az beş tane köyü vardır. *Bizim*' in bazı haritalarında da, Büyük Şiddet Dönemi'ni takiben, Türkçe adı birbirinin aynı köy adlarına rastlanılır veya bunlar karıştırılmıştır: Tepe yerine Teke veya Tekke vb. gibi.

Böylece sayılardaki bu karmaşanın nedenini idari, kişisel, dini, siyasi veya ekonomik nedenlerle, köylerin zaman içinde a)boşalması, b)boşaltılması, c)yeniden yerleşime açılması, d)yeniden yerleştirme, e)zamanla alt gruplara bölünme vb. hareketlerle açıklayabiliriz. Büyük Şiddet Dönemi bitip, hayat biraz yatıştığında, son hesaplara göre *Bizim*'in 76 köy ve köy altı yerleşimi vardır, 16 köyü boşalmış, boşaltılmış veya terkedilmiştir.

Böylece, 1980 sonrası göçlere kadar, ilçenin her nüfus çalkantısı belirgin bir biçimde mülkiyetin el değiştirmesinin sancılarını taşımaktadır. Bu el değiştirmelerin analizi için biraz ileride olay anlatılarından (*case*) yararlanacağım. Görünen o ki, hemen her dönemde, bu el değiştirmeler ve el koymalar, Yezidi Kürtlerin ve Hıristiyanların arazilerinin Müslüman Kürtlere geçmesiyle sonuçlanmıştır⁸. Ancak yine de, toprak

8 Bu makalenin hakemi, yukarıdaki satırlar için şöyle bir eleştiri getiriyor: "Mülkiyet ilişkileri, bu makalenin *case*'inde bile esasen sınıfsal temellere müteallik bir problematik olmakla birlikte, mâdun etnik ve dini grupların bu ilişkilerin mağduru olduğu ve savaş, etnik temizlik vs. gibi sancılı dönemlerde doğrudan doğruya bu gruplara dönülerek, zaten "istenmeyenler" olarak kodlanmış bu grupların varlıklarına el konulduğu da bir vaktadır. Salt etnik ve dinsel ayrım tezi elbette kullanılamaz, ama bu tür dönemlerde el değiştirmelerin birincil impetusunu da ne yazık ki su götürmez biçimde budur. Bu tür vesileler olmadıkça, bu türden varlık el değiştirmelerini meşrulaştıracak gerekçeler üretmek ve devletin desteği alınarak güç toplamak hayli zor olduğu gibi, en azından asgari hukuk koşullarında bu tür hareketler ve iştahlar "saldırganlık" veya "zorbalık" olarak tasnif edilecektir. Bu "meşruiyet" ancak "öteki"ye dönük düşmanlığın açıkça ifade edilebildiği ve haklı sayıldığı zamanlarda ortaya çıkar." Eleştirisinde, sonuçların görünümünü genellemek açısından haklı olmakla birlikte; yine de, kendisini iktidarın el koyma mekanizmalarındaki en önemli materyal durumun, "merkezi güç odağıyla birlikte hareket ederek kendisini de meşrulaştırmış olanın hareketinin sonuçları" üzerinde düşünmeye davet etmek isterim. Sosyal Bilim insanı olarak sorumluluklarımızı, bizi kategorinin içkinliği ve bu kategorilerin tekabül ettiği güç (power) ilişkilerinin hangi dönüşümlere yol açtığı üzerinde daha çok düşünmeye zorluyor.. Bu makale Bizim örneğini tartışmak amacıyla yazıldı ama daha başka bir amacı da var: Örneklerden de hareket ederek, mâdun kimliğindeki çeşitlenmeleri ve böylece 'iktidara yakın'ı oynayarak, devletle pazarlık mekanizmalarının getirileri üzerine tartışmak! Buradaki hemen tüm örnekler, artıça el koyma mekanizmalarının nasıl olup ta içlemek/dışlamak (inclusive/exclusive) çatışmalarıyla sonuçlandığı üzerine yazılmıştır. Böylece Süryaniler de, bu kargaşa içinde örneğin, pek çok Ermeni mülkünü üzerlerine geçirebildiler. Bunun tartışması için, yani mâdun'un kendi içinde iktidar mekanizmalarından yararlanmasına ilişkin bkz Mardin'li Süryanilerin mülk ve güç üzerine pazarlıkları ve bunun iki devlette (Türkiye ve Almanya)

mülkiyetinin temellüküne dair açıklama aracı olarak, salt dinsel veya etnik ayrımı kullanmak, kanımca ciddi bir hata olacaktır. Yine esas mesele sınıfla ilgili gözükmektedir, yalnız artığa el koymanın çeşitli biçimleri de (Polanyi, K., 1986) tartışılmak zorundadır⁹.

II. ÇATIŞMA ODAKLARI:

Aşiretli olmanın, Kürtlük ve asilik terimlerinin birbiri yerine ve hepsinin de kimlik için kullanılmaya başlaması epey zaman almıştır. Bu süreci izleyebilenin tek yolu, kanımca isyanın çeşitli anlatımlarını takip edebilmek. Dahası isyancılığın şifresini çözmeden, mülkiyetin çeşitli düzenlerini de anlamak güç olacaktır.

Bizim'in tarihinde, devletten yana olup olmamayı, asiliği anlatan en önemli şifre “*Dağî olmak*”tır. *Dağî olmak*, (dağlılık), üç ana dönemde üç farklı biçimde açıklanır: Devlete karşı veya ondan tarafta olmanın stresinin ilk göstergeleri, Dekşuri veya Haverki olmaktır. Bununla ‘*Dübendi*’ denilen, çeşitli alt aşiretleri toplayan iki konfederasyondan sözedilir: Haverkiler ve Dekşuriler. İlk dönemler için dağlılık, Haverkan olmaktır. Bruinessen, Haverki aşiretinin 24 aşiretli-bazıları Süryani ve Yezidi de olan-büyük bir konfederasyon olduğundan bahseder. 1860'larda Haco Ağa'yla beliren bu siyasi-aşiri örgütlenme yani Haverki/Dekşuri ayrımı, 1950'li yıllara kadar süregelmiştir (Bruinessen, van M., 1992a:126-131; Bruinessen, van M., 2003:166). Cumhuriyetin ilk yıllarında önceleri ‘Cumhuriyetten yana olup olmama’, sonra ‘İngiliz ve-ya Fransızlarla ittifak edip etmeme’yle, daha sonraları da ‘Dersim İsyanı’na iştirak ve Hoybun Örgütü’ne verilen desteklerle’ birlikte söylencelenerek beslenen bu çelişki; yani *Dübendi* denilen iki bendden birisine ait olmak çelişkisi, azalarak da olsa zaman zaman belirlemekte ve varlığını sürdürmektedir.

İkinci çatışma şifresi olan ‘göçebelik ve yerleşiklik’ başka bir çatışma aksını anlatır: *Koçer* (göçebe) ya da *Demanen* (yerleşik) olmak, bir sosyal yapının neredeyse tüm özelliklerini belirleyen en önemli unsur ve en önemli çatışma noktası sayılmaktadır.

---

mülkiyet pazarlıkları üzerine Armbruster, H., 2001: 17-33.

⁹ Bizim’de nüfusun % 50’si maaşlar ve ücretlerle geçmektedir. Bu grubun yıllık ortalama geliri 1500 ile 6500 \$ arasındadır. Nüfusun diğer ağırlıklı geçimi tarım ve tarım işçiliğidir, % 43.4. Bu grubun geliri ise 500 ile 4000\$ arasında değişir. Esnaflık ve ticarlıkta orta düzeyin geliri 4000 ile 32000\$ arasındadır. En üst SES grubunu oluşturan ‘Petrol tankeri sahipliği’ grubunda yıllık gelir 44000\$ civarındadır. Türkiye ortalamasının 2003 için 3380\$ olduğunu dikkate alırsa, Bizim’deki ağır yoksulluk şartlarını daha da ağırlaştırın en önemli durumun, gelir eşitsizliğinin büyüklüğü olduğunu söyleyebiliriz.

Hâlâ da, yeri geldiğinde, bu aykırılık da öne sürülmekte, geçerliğini korumakta olsa da; yerleşik veya *koçer* olmanın asıl çelişki ve çatışma yarattığı dönemler 1950 ile 1980 arasındadır. Bu dönemlerde, göçebe aşiretlerin yerleşik toprak sahibi olmaları devletçe manipüle edilmiş olduğundan (bundan ilerideki sayfalarda daha geniş olarak bahsedeceğim), asıl çelişki ‘toprak mülkiyetine sahip olup olmama’ dolayımıyla anlatılmaktaydı. Böylece bu dönemde; yani 1950-1980 arasında, asi olmanın, karşı olmanın yani *dağî* olmanın göstergesi, göçer aşiretten olmak, yerleşmeyi reddetmek yani *koçer*liktir.

Üçüncü dönem yani son yirmi yıl içindeyse *dağîlik* bazen PKK’den yana olmak, bazen devletten yana olmamak, bazen de devlete isyan için dağa çıkmak anlamına gelmektedir. Bunların hepsi birbiri yerine de kullanılabilir. Bu metaforlar içinde hepsi geçerliklerini duruma göre sürdürse de, en sonuncusu, yani ‘dağa gitmek’ diğerlerinden daha çok kullanılıp üretilmektedir. Bu üçüncü gerilimin katmanları hayli karmaşıktır ve büyük ölçüde mistifiye edilmiş bir gelenek üzerinden anlatılır¹⁰. Üstelik, dağa gitme metaforunun etrafında, bunu tanımlayan metonimler¹¹ yani şifreler çözümlenmeden, yeni mülkiyet düzenlerinin ve artığa el koyma mekanizmalarının anlaşılması son derece zordur.

İlginç olan durum şudur: “Dağa çıkma”, “dağda”, “dağlılık vb.” metaforlarının çoğu devletin yereldeki temsilcileri kadar, merkezin retoriğinde de aynı anlamları ifade etmektedir. Öyle ki, *dağî olmanın* hiç bir dönemde, Büyük Şiddet Dönemi’ndeki kadar ortak bir kabulle metaforlaşmadığını¹² söyleyebiliriz. Belki de ilk kez, devletin retoriği, ona karşı olsun olmasın vatandaşın retoriğiyle aynılaştırmış, aynı terim aynı yolla kavramlaştırılmıştır. Askeri ve militer bir kavram olarak *dağ*, hem devletin hem TSK’nın hem de isyan edenin dilinde “Kürt” ve “etnik” terimlerini “isyancı”yla eşleştirmiştir.

Böylece devlet ve aşiretin çeşitli dönemlerde birbirleriyle gerilimlerini, çeşitli örnek olayları kullanarak anlamaya başlayabiliriz.

¹⁰ Yalçın-Heckmann da Dahak mitinin şimdilerde nasıl dağılılık ve devlete karşı gelmeyi birleştirdiğini anlatır (2002); Izady, Kürtler için dağların önemini vurgular. “Bir Kürt için dağ, tanrının cisimleşmiş halinden daha az bir şey değildir dağ onun annesi, sığınağı, koruyucusu, evi, çiftliği, pazarı, dostu ve tek arkadaşıdır,” (2004: 328) diyerek, dağın milliyetçi bir metaforlaşmasını hem anlatır hem de buna katkıda bulunur.

¹¹ Metafor, dilin paradigmatik eksenini, yani birbiriyle ikame edilen terimler ilişkisini, metonim ise sentagmatik eksenini yani birbiriyle yanyana bulunan terimler ilişkisini ifade eder. Metafor benzerliğe dayanır ve dikey ilişkiye gönderir, metonim ise yakınlığa dayanır ve yatay ilişkiye gönderir, bkz. Bilgin, N., 2003, Metafor Maddesi.

¹² Ricoeur, metaforu ayakta tutan şeyin tam da bu olduğuna dikkat çekiyor. Ona göre, ‘Metaforik ifadede gerilim olarak iki kelime arasında beliren bir şey değil, ifadenin karşıt yorumları arasında beliren bir şeydir. Metaforu ayakta tutan, bu iki yorum arasındaki çelişkidir.’, Ricoeur, P., 2005: 24.

A. BİRİNCİ GERİLİM- YENİ BİR DEVLETE KARŞI TAVIR: HAVERKAN DEKŞURİYAN MESELESİ:

Aşiretin göstergelerinden ilkinin *Dübendi* üzerinden aktaracağım: İki büyük *bendten* birisinden yana olmak, Haverkan veya Dekşuran olmak, Cumhuriyet'in kurulma döneminde, merkezi otoriteyle ilişkilere önemli bir damga vurmaktadır¹³. Örneğin Ciyailer, ilk dönemlerini Haverkan olmanın, yani devlete karşı çıkmış olmanın onuruyla anmaktalar. Ciyai aşireti, kavgacı bir aşiret olup¹⁴ 1900'lerin başında Hacı Halit ve Hacı Mecit (aşiretin iki reisi) Aydın'da uzun süre sürgün tutulmuş (23 yıl); ancak Cumhuriyet'in ilanı ile tekrar Diyarbakır-Kulp kazası *Ciyai* köyüne dönmüşlerdir. Bu tarihlerde yeniden iskani yapılan bu aşiretin reisi Hacı Ağa, konma yeri olarak şimdiki köyü, göçme yolu olarak Siirt-Pervari yoluyla Beyder köyü ve son konak olarak da Van-Çatak-Bahçesaray-Gevaş taraflarını seçmiştir. Şimdilerde Suriye'de 3000 hane, Siirt'te 3000 hane, Diyarbakır'da 5000 hane, Erciş'te 70 hane, Tatvan'da 1000 haneden söz edilmektedir. Ancak bu grup büyük çoğunlukta, şimdiki ağaları Medet Ağa'ya değil, kendi ağalıklarına bağlı olan aşiret mensuplarıdır. Şimdiki köylerinde 3500 nüfus vardır.

Köyün ilk yerleşimi 1962'dir. O tarihten önce burasının kışlak olduğu biliniyor. Kışlak zamanlarından kalma tek ev, aşiretin ağası Hacı Mirza'nın evidir. Upuzun bir tünele benzeyen ve iki taraflı bağımsız odalardan oluşmuş bu eski taş evin mimarisinde, Ermeni köy evlerinin izi vardır. Köyün Kürtçe adında da, burada geçmişte Ermeni yerleşiminin olabileceğine dair izler vardır. Geçmişte aşiretin yaylak yollarındaki hemen tüm aşiretlerle zaman zaman kavgaları olmuştur. Kendi anlatılarıyla, "*Bizimkiler süvarydi. Evler oldu, mertlik bozuldu...40 gün gidilirdi. Bütün yol üstü köylerle kavga ederdik.*" diyorlar. "*Silahla gidilirdi, günde 10-15 kilometre gidilirdi. Çocuklar için ..'de (ilçede) bir okul vardı sadece. ... (İl merkezi)'nde bir lise vardı. Nisan 15'te yaylaya çıkılırdı. 20 konak vardı. 5 ay yaylada durulup gelinirdi. Ekim'de dönülüyordu. 29 Ekim'de ...'den(ilçeden) geçiyorduk. Döner dönmez ekime başlantıyordu. Hazineyi Milliye'den biz bu köyü kiralardık. Sonradan devlet bu köyü bize verdi"*.¹⁵

¹³ Haverkan-Dekşuran gerilimi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin bu gerilimdeki rolü için bir tartışma olarak Bkz, Özgen, H.N., 2006.

¹⁴ Bu aşiret 1700 ile 1900 arasında Diyarbakır-Rakka arasında sürekli sürgüne tabi kılınmıştır. Ayrıntı için Halaçoğlu, Y., 1997.

¹⁵ Ciyai köyü ve Deştilerle görüşmeler, Ocak 1998; Temmuz 1999; Temmuz 2000; Eylül-Ekim 2001 ve Temmuz-Eylül 2002; Ekim 2004'de yapılmıştır. Ciyailerle köyde uzun dönemler kalınarak yapılan görüşmeler yapıldı; Deştilerle ise iki kez köylerinde kalınarak ve kasabada evlerde görüşmeler yapıldı, kaydedildi. Pek çok köylü, kasabalı ayrıca Medet Ağa, Miko Ağa, Asaf Başkan ve Ferman Ağa da bize evlerini açtılar ve misafir ettiler. Kendilerine

Ciyailerin en övündükleri halleri, sınırdan hayvan geçirmektir. “*Ortak hayvan geçirirdik. Beraber giderdik*” diyorlar. Sınırdan hayvan kaçakçılığı 1964’e kadar devam etmiş. 1953-54’de sınıra mayın döşenince, Ciyai aşireti, dağlılık ve vatanlı olmak (*welat*) arasındaki ilişkiyi şöyle anlatıyor: “*Ova Suriye’nindi, dağ bize kalmıştı*”.

Ciyailer, bu dönemin diğer bir çatışma unsuru olarak da Haverkan-Dekşuran ayrımını anlatmaktadırlar. Haverki olmak devlete karşı olmakla, Dekşurilik de devlet yanlısı olmakla adlandırılır. Haverkan’ların başı Haco Ağa ile Dekşurilerin başı olan Süleyman Çelebi’nin babasının, Saruhan Ağa’nın çatışması anlatılarak şöyle deniyor: “*O vakitten beridir Çelebiler devlet yanlısıydılar*”¹⁶.

Dübendi, bir etnik veya dinsel türdeşlik ve birörneklik (*uniformity and unity*) anlamına gelmez. Örneğin Haverkiler içinde Yezidiler ve Süryaniler de barınabiliyorlar, ancak Dekşuriler içinde hiç Yezidi veya Süryaniye rast gelmedim. Dekşuriler için söyleyebileceğim, iki şey var: Birincisi Arapların çoğunlukla, Mahelmilerin¹⁷ ise tamamen Dekşuriler içinde yer almasıdır. İkincisi ise ilginç bir olay: Geçtiğimiz yıllarda, boşaltılmış ve korucu yerleştirilmiş olan köylerine devlet izniyle geri dönüş yapan Süryaniler; “*Eskiden Haverki’ydik ama şimdi Dekşuri’yiz*” demişti. Böylece, *bend*lerden birisinden olmak daha çok iradi olarak seçilebilecek bir durum gibi de görülebilir. Ancak yine de Haverkan ya da Dekşuran olmak, aşiret reislerinin günübürlük verebileceği bir karar değildir¹⁸.

---

teşekkür borçluyum.

¹⁶ Haco Ağa son dönemlerinde Hoybun’un önde gelen üyelerinden birisi olmuş ve Ağrı İsyanı’nın büyük bir bölümünü örgütlemiştir. Bkz. Alakom, R., 1998; Van Bruinessen, van M., 1992a, s:128-131. Haco İsyanı’yla ilgili bir değerlendirme için Bkz, Özgen, H.N., 2006. Çatışmanın temel unurları, esas olarak aşireti besleyebilirse, tekrar belirmektedir. Örneğin Temmuz 1997’de Bizim’in bir köyünde çıkan aşiret çatışması, aslında siyasi parti çekişmesi görünümü olup, eski bir güç dengesinin yeniden gündeme getirilmesidir. Olay, Haverkilerin güç gösterisi olarak nitelenebilir. Benzer olarak Ağustos 1997’de X’de bir düğünde çıkan olayda-bir el bombasının patlaması ve çok sayıda ölüm ve yaralanma olayı-aslında, Şilit bendine mensup aileler içinde eski kan davasının yeniden gündeme gelmesidir. Şilit aşerası olay üzerine toplanmış ve Deştiler kan bedelini ve gerekli sürgün cezasını üstlenmişlerdir. Böylece Dübendi tekrar devreye girerek, kan bağılılıkları üzerinden kendi kurgusunu (basement) pekiştirme şansını da yakalamıştır.

¹⁷ Mehelmi’ler (Mihelmiler, Mahhallemiler) kimi kayıtlara göre Süryani Müslümanlar kimi kayıtlar için ise Arap kökenli bir halktır. Sülale (familya) organizasyonuna sahip olarak Midyat çevresinde bulunan ve yöre diliyle İzyağ-ıl Mihellemiyye (Mehlemi köyleri) olarak nitelenen Actırlı (Derizbin), Gelinkaya (Kefer Huvar), Söğütlü (Kınderip), Şenköy (Eşşin) gibi köylerle, Mardin merkez, Ömerli, Savur ve Midyat’ın bir semti olan Estel’de yoğun olarak yaşarlar. Dilleri Süryaniceyle karışık bir Arapçadır. Haklarında en dikkate değer görüş, bunların 1209’da Selçuklulardan korkarak, din değiştirmiş olan Süryaniler olduğudur. Bkz. Hollerweger, H., 1999:17-55; Katip Çelebi, Cihannüma, 1732:438. Katip Çelebi baskısı İzmir Mili Kütüphane’den alınmıştır. Çeviri için E.Ü. Tarih Bölümü Öğretim Üyesi sayın Dr. Hilal Ortaç Gürptnarlı’ya teşekkür ederim.

¹⁸ Yalçın-Heckmann aşiretlerin daha üst boyutlarının çatışmalar ve elbette pazarlıklar için en elverişli biçimler olduğunu iddia ediyor. Hakkari aşiretlerinden örnekler verirken, sağ ve sol kanatlardan bahsediyor ve bunların nasıl bir konfederasyon içinde bloklar halinde ayrıştığını ve yeri geldikçe siyaseten çatışma ve pazarlıklarda birbirlerine karşıt ve yanında olduklarını belirtiyor. Yalçın-Heckman, L., 2002: 138. Ziya Gökalp de çalışmasında da sol ve sağ kanat aşiretlerden bahseder. Gökalp, 1992:90. Elinizdeki araştırmada da, aşiretlerin ve konfederasyonların sağ ve sol kanatlarında bulunmanın;

B. İKİNCİ GERİLİM- TOPRAKTA MÜLKİYETİN EL DEĞİŞTİRMESİ VE SONRASI: KOÇERLER VE DÜMANİ STRESİ:

Bizim'in, 1950'den itibaren topraktaki mülkiyetinin müslüman Kürtler arasındaki el değiştirmelerini en iyi anlatan gerilim; yerleşiklerin (*dümani-demanen*) *koçer*lere, göçerlerin de yerleşiklere duyduğu nefret-benzeri-yoğun-dışlama duygusudur.

*Koçer*lerin tarihçesi pek eskiye kayıtlı değildir. Daha doğrusu, kayıtlar yeni tutulmaya başlanmıştır denebilir. Şimdiye dek aşiretlerle ilgili çalışma yapan sosyal bilimcilerin inceledikleri gruplar, tarihsel olarak önemli ve büyük parçalardı. Benim ele alacağım iki *koçer* aşiret ise, fazlaca tarihi önemleri olmayan, aksine belki de kendi kasabalarının dışında, kendilerine atfettikleri tarihsel ehemmiyetin dışarıya taşmadığı iki küçük parçasıdır. Ancak, bu durum her ikisinin de, kendilerini tarihsel olarak Türkiye'nin belki de en mühim parçaları olarak görmelerine engel değildir. Yukarıda, köylerin adlarına dair söylenenler (yani ad değiştirmeler ya da adların ve böylece yerleşimlerin kaybolmaları), kasabanın devlet katındaki yerini/önemini gösteriyor. Aksine bu küçük ilçede, hayat, onu yaşayan insanlar için bir tek kez yaşanmaktadır ve son derece hakikidir. Böylece hem Deştiler hem de Ciyailer, kendi aşiretlerinin en kalabalık ve en önemli olduğunu kanıtlayabilecek tarihsel kanıtları bulmaya, yok ise de yaratmaya ve göstermeye çalışırlar. Buradaki önem meselesi, mühim bir meseledir: Hemen her dönemde önemin içeriği değişmektedir ve zaten makalenin konusu da bu değişimin ideolojisini, materyal durum üzerinden tartışmaktır.

Zira aslında, hayatın bizim için akan kısmında, Deşti ve Ciyailerin merkez otoriteyle giriştikleri her pazarlık, en az onlar için olduğu kadar, bizim için de insan olmanın bir parçasıdır ve bu nedenle de hakikidir. Bu küçük parçada, Türkiye'nin Cumhuriyet'ten itibaren vatandaşlık serüveninin aslı bir parçası vardır¹⁹.

1950'lerden itibaren, *Bizim*'in aslen Süryani olan nüfusu, Varlık Vergisi uygulamaları ve ek olarak kırsal alandaki Müslüman Kürtlerin ilçe merkezine göç etmesiyle, ciddi olarak değişmiştir. Süryanilerin kasabayı hızla terketmesi, İstanbul ve geçmişte devletle ilişkilere girmeyi ve pazarlık gücünü ne çok etkileyebildiğini gördüm. Böylece yakınlık/uzaklık unsurları iç/dış anlayışları (inclusive/exclusive), örneğin Tapper, Swath ve Barth gibi sosyal bilimcilerin göçerlik çalışmalarıyla benzer özellikler göstermektedir. Barth, F., 2001; Tapper, R., 2004; Benzer olarak, Gökalp de bu meselenin örneğin Mahlemi fırkası için İsa Beği/Kadir Beği çatışmasına, Silvan'da Mil ve Zil bentlerine büründüğünü söyler. Gökalp, Z., 1992:90.

¹⁹ Benzer bir tarih anlayışı ve vatandaşlık coğrafyamızdaki izler için Bkz. Özgen, H.N., 2003.

Avrupa şehirlerine kaçıışı sonunda, ilçe merkezinde *Dümani* (yerleşik) Müslüman Kürt nüfusu ağırlık kazanmaya başlamıştır. Bu durum, 1980'e kadar artarak devam etmiştir ama, daha sonra, daha aşağıda örneklerde anlatacağım biçimlerde, ilçe merkezinde toprağın mülkiyeti *koçer*lerin eline geçmeye başlamıştır.

İlçe içinde, göçerler sürekli aşağılanan bir gruptur. “Sillikli peynir” ve “siyah kofi” bu aşağılamanın iki metonimidir. Peynir, *koçer*lerin az kaynatılmış süttten yapıp, Van civarından topladıkları sarmısak otuyla (*sillik-silik*) kardıkları özel, keskin kokulu bir peynirdir ve ilçede yaygın olan *brucella*'nın başlıca suçlusu sayılmaktadır. Siyah kofi, erkeklerin başlarına sardıkları büyük bir şaldır ve kırmızısı devletten yana olmak ya da ‘politikayla uğraşmamak’, siyahı ise ‘devlete isyana kalkmak’ anlamına gelir ve son dönemlerde ‘devlet karşıtlığı’nın önemli bir simgesidir. Böylece, *koçerlik* ‘sası kokulu, fenni olmayan peynirleri kâr hırsıyla satan, üstelik devlete de karşı olan bir tür asi ayaktakımı’nı²⁰ işaret etmektedir.

*Koçer*ler ise, kendi eski göçer yaşantılarını, en güzel özgürlük dönemleri olarak anıyorlar²¹. Bunu İbn-i Haldun, “Eğer iki taraf sayıca ve kuvvetçe eşitse, göçebe yaşama daha alışkın olan zaferi elde eder. Göçebe asker doğmuş bir kimsedir. Gündelik olanaklarıyla, yani atı, teçhizatı ve yedek yiyeceğiyle sefere çıkmaya her zaman hazırdır. Aynı zamanda yerleşiklerin tamamen yabancı olduğu bir mekan duygusu (abç)onun hizmetindedir” diye anlatır. (Bloch 1995: 64.) Buradaki mekandan kasıt tam da Deştilerin

²⁰ Göçerliğin içinde, feodal pek çok unsur da barınmaktadır. Örneğin, bütün *koçer* anlatılarında, risk ortaklığı diyebileceğimiz ‘küstar’ sık sık anılmaktaydı. Ciyailer bunu son beş-altı yıldır uygulamadıklarını, Deştiler ise 1980’lerde bıraktıklarını söylediler. Küstar, yayla yolu üzerinde harcanan tüm miktarın (rüşvetler, masraf, meranın kirası, çatışmalar sonucu koyun ve mal kayıpları, ikramlar ve hastalık ilh.), yayla dönüşünde paylaşılmasıdır. Göçerlikleri daha askeri dönemlerde olan aşiretlerde küstar, hane (mal, xane) sayısına bölünürken; yarı-göçer ve ovadaki göçer aşiretlerde risk ortaklığı daha çok koyun sayısına göre bölünüyordu. Buna ek olarak Deştiler süd dedikleri bir adetten bahsettiler: Süd, beride (merada) yılda bir gün ağa için sağılan süttin adıdır. Ayrıca bir diğer zorunluluk, Serâne de, yılda bir kere koyunun kırılan yününden 1/10 payı ve her koyun satıldığında bir pay anlamına geliyor. Her sürüden de bir kuzu veriliyor. Diğer bir deyişle, *koçer*ler, yarı yerleşik dönemleri olsun olmasın, mülkiyette bir feodalite geleneğinden söz etmekteydiler.

²¹ Özellikle kadınlarda, göçebelik dönemlerine çok özlem vardır. “Kadınlar o vakit her şeydi, erkeğin bir gücü yoktu. Her şey kadından sorulurdu” diyorlar. “Nehirlere beraber girer yıkanırız, bir tek kat elbisemiz vardı. Yıkar, o kururken biz de çıplak girerdik” diyorlar. Kadın ve erkeğin cinselliklerini sade bir şekilde ifadesinin izlerini, şimdi de Bizim’de görmek mümkün. *Koçer* adetlerinin belki de en iyi yanlarından birisi, kadınların kendilerini Dümani kadınlarından daha çok ve rahat ifade edebilmeleri. Beşikçi de kadın erkek eşitliğine dair aynı saptamalarda bulunuyor. (Beşikçi, İ., 1992); Erhan ise, Beritanlı aşireti çalışmasında kadının yerinin Beşikçi’nin anlattığı gibi olmadığını, kendi gözlemlerinin bunun tam tersi olduğunu savunur (Erhan, S., 1992: 271). Her iki örneğin de feodal öncesi yapıların gözlemleri olduğunu aklıda tutmalıyız. Ancak Beşikçi bu yapıyı ‘Kürtleştirme’ adına yüceltirken, Erhan da ‘feodalitenin kalıntısı ve modern dışı’ olarak küçümseme eğilimindedir.

anlattığı *dağlıktır*. Yani, özgürlükle eşdeğer tutulan bir *serbestî* hali, dahası bu halin onaylanması ve yüceltilmesi²².

Koçer-Dümani stresini anlatmak için iki vak'a sunmak istiyorum: İlki Ciyailerin, sınıır kaçakçılığını erkeksi öğelerle yüceltmelerinin devletle ilişkilerine yansması üzerine; ikincisi de, Deştilerin, devlet eliyle, kasabaya yerleş-tiril-meleri üzerine.

Ciyai anlatısı, erkeklik öğelerini sıralamakla başlıyor: En önemli öğelerden birisi olarak '*mertlik*', örneğin, 'sınıırda ölen koyunun parasını kaçakçının ailesine getirmek, onun parasını iç etmemek' anlamına geliyor. İkinci erkeksi öğe, '*ciğeri büyük olmak*', yani bir solukta çok uzun yol yürümek, dağlarda dayanıklı olmak anlamına geliyor. Buna örnek olarak da *şıha* giden bir çobanın öyküsü mistifiye ediliyor²³. 1938-55 arasındaki dönemde, her iki aşiretin de en çok övündükleri özellikleri, sınıırdan topluca hayvan geçirmeleri. Zira, bu dönemde hayvan kaçakçılığıyla daha çok *koçerler* uğraşmaktalar. Böylece '*kaçakçı olmak, sınıırı aşmak, mayınla boğuşmak, erkek olmak*' hemen hepsi *Koçer* ve aşiretli olmayı tanımlayan öğeler olmuş.

Ciyailer, 1953'te şimdiki yerleştikleri arazide²⁴, kendi aşeralarının bir alt kolu olan grupla, önemli bir kan davası yaşamışlar. Meraların ihalesi yüzünden başlayan kavga, toplam 82 kişinin ölümüyle sonuçlanmış. 1965'te bir barıştıırma gayreti olmuşsa da, Ciyailere göre, "*yemini bozanlar hep karşı taraf olmuş*". Bu kavga, Ciyailerin o dönemki güçlü reisi olan Mıko Ağa'nın 1978'de 36 yıla mahkum olmasıyla sonuçlanmış. 2003'te konuştuğum reis, saygın, ağırbaşlı ve son derece akıllı bir liderdi. Toplam 29 yıl sürmüş olan hapisten yeni çıkmıştı. Bedel olarak 4000 koyun verildiğini, 1978'deki son olayda her iki taraftan 18 kişinin öldüğünü söyledi. Ancak bu mesele, Ciyailerin yönetim çizgisini tamamen değiştirmiş. Özellikle de 1965'deki ikinci önemli olay olduğunda.

Olay şu: 1965'de Ciyai aşireti, silahşorluklarına, *rezanlarına* ve '*ciğerlerine*' güvenerek, *bertil* vermeden, *destur*²⁵ almadan, sınıırı geçebileceklerine inanmışlar. Devam

²² Mehmed Hurşid Paşa, Seyahatnâme-i Hudüd'ta, Basra'yla Bağdat arasında, Dicle üzerinde sal çeken bazı göçer aşiretlerin, elbiselerini kirletmemek bahanesiyle, kadın erkek demeyip çırtıplak soyunmalarına hayret eder. (s:270). Paşa, modernist bir devlet adamı olarak, mellahların böyle donsuz, salın ipine yapışmalarını hoş görmemiş. Paşa'nın anlattıkları aşiretler, sanırım, benimkilerdir.

²³ "Çoban Şıh'a bir haber götürmek için 300 km ye yakın bir yolu iki günde yürüyüp gelmiş!" Bu anlattı dayanıklılık, adanma ve dağlarda barınmanın cesaretini göstermek açısından çok ilginçti.

²⁴ Bu cümleyi 'Hristiyan nüfusun boşaltıkları toprakların paylaşılması sırasında' olarak okumak gerekiyor.

²⁵ Rezan, 1950-1980 arasındaki dönemde, Suriye ve Irak sınıırından kaçakçılık yapanlara yol gösteren, malı toplayan, mayın söken, patika açan, askerle ve ağayla anlaşılan gözüpek sınıır rehberlerinin adıdır; Bertil gece geçişi için sınıır karakoluna verilen rüşvet, Destur geçiş için iznin onaylanması. Bkz. Özgen, H.N., 2005.

eden kan davasına karşı aşiretin gücünü kanıtlamaya çalışsan, gözükara bir oğulun (Mirza'nın) önderliğinde; rivayete göre "belki 1500 belki de 20.000" koyunu bir gece sınırdan geçirmek isteyince, jandarmayla girilen çatışmada beş kişi ölmüş. Ayrıca, sürü neredeyse bütünüyle telef olmuş ve aşiretin mal varlığı ciddi olarak sarsılmış. Ancak asıl kayıp, dönemin reisinin başa geçmesi beklenen oğlunun, Mirza'nın ölümü olmuş. Mirza'nın ölümü çok büyük bir kayıp olarak anlatılıyor: "22-23 yaşındaydı, Mirza'dan sonra kaçaktan vazgeçtik. Tövbe ettik. Çok acıydık. Ben günahkar oldum, başıma toprak saçtım. Kendimi kaybettim"... "Adildi, sakindi cesurdu. Belki sağ kalsaydı, aşiretin başına o geçecekti" diyorlar.

Bu olaydan hemen sonra, kan davasından aşiretin asıl reisini de kaybetmesiyle, Ciyailerin başına, aşiretin diğer kolundan olan Medet Ağa geçer. 1992'de güvenlik gerekçesiyle meraları kullanmak yasaklanınca, köyde oturakalan Ciyailer köyün etraf arazilerine de sahip olamamışlardır. Aşiret topraktan ve çiftçilikten anlamamaktadır, şimdi akıllarda kalan en önemli savunu, meralara ve toprağa sahip çıkabilmek için söylenceler yaratmak, aşiretli olmaya ve eski güzel günleri yüceltmeye sığınmaktır.²⁶

İkinci olay ise Deştilerin yerleşme öyküsü. Deştiler, Karabağ'dan gelen Rus kökenli Kürtlerden sayılmaktadırlar. Kışlakları Halep'te, yaylakları Bingöl civarındaymış. Deştiler de sınırdan hayvan kaçağı yapan, bununla geçinen ve öğünen, tek mülkleri de şimdi sınırdan kalmış küçük bir köy olan bir göçer aşirettir.

1975'e kadar hayvan kaçakçılığına devam eden aşiret, 1974'de kasabaya yerleştirilir. Bu yerleştirme, 1950-1980 arasında, merkezi otoritenin vatandaşıyla ilişkisinde bir tür himayeci birliği yeniden canlandırma isteğinin, aşağıdan cevap bulması olarak görülebilir²⁷. Toplam 544 haneye toplu konutlar yapılmış, 1978'de bu konutlar 900 bin TL.ye²⁸; (en son 2004'te bitirilenler de 1 milyar 300 milyon TL.ye), 20 yılda ödemeli ve faizsiz olarak, Köy Hizmetleri İl Müdürlüğü tarafından Dünya Bankası kredisiyle Deştilere verilmiştir. Deştiler, böylece, asıl çıkış yerleri olduğunu iddia ettikleri köyü tamamen terketmişlerdir. Aşiretin bir kısmı (200 hane) komşu ilçe topraklarında, bir

²⁶ Meralar ve toprak mülkiyetinin haklılaştırılması için bkz. Yalçın-Heckman, L., 2002: 139.

²⁷ Devlet ve vatandaş ilişkilerinde patron-müşteri (patron-client) ilişkileri için bkz. Finkel, A. ve Sirman, N., 1990: 1-21. Hale'den alıntılarla aktarabileceğimiz bu savununun odak noktası, esas olarak devletin üçüncü dünya ülkelerinde, modernist bir aşamaya geçemediği ve müşterivari (clientalistic) ilişkilerle siyasal yapının işletildiği üzerinedir, Yalçın-Heckman bu dikotomik ayrıma karşı çıkıyor. Ne aşiretin homojen bir birlik ne de siyasetin bu kadar düz (flat) olmadığını savunuyor Yalçın-Heckman, L., 1990 :289-311.

²⁸ 1978 için aşağı yukarı 1000\$, 2004 için de yaklaşık 1000\$

diğer kısım da Suriye'dedir. Bu durumda *Bizim*'e taşınan grubun, aşiret liderinin yakın akrabaları ve kendi *taifesi* olduğunu söylemek yanlış olmaz.

1974 yılını takiben, *Bizim*'de önemli bir değişme gerçekleşir: İlçenin üç dönem üst üste belediye başkanlığını yapan Süryani başkanı, 1977 seçimlerini (kasabadaki Hıristiyan ve yerli Kürt nüfusu azalmış ve koçer Kürt nüfusu baskın olmuş olduğundan) kaybetmiş; belediye *koçer*lerin eline geçmiştir. Artık 'Başkan' olarak anılan aşiret reisi (Asaf Ağa), dağıtılan ev parsellerinden dört tanesini kendisine alarak bir ev yeri çevirmiş, sonra ilçe içine geçmiştir. İki eşlidir ve her iki eşi de çevre *koçer* aşiretlerinin kızlarıdır. Erkek çocuklarının hepsi üniversiteyi bitirir ve ilçeye yerleşirler. Hepsi bir meslek sahibidir ve mesleklerini ilçe içinde de yaparlar. Gelinler, yine çevre *koçer* aşiretlerden alınmaktadır.

İlçenin önce arka sokaklarında, sonra yeni yerleşime açılan iki caddesinde Deştiler manifatura, zirai ilaçlar, kaçak mallar satan dükkanlar açmaktadırlar. 1980'lerin sonuna gelindiğindeyse, ilk korucu olanlar arasında olmasalar da, Başkan her seçimde bir parti değiştirerek, merkez sağ partilerin sırayla hepsinden aday ve belediye başkanı olmuştur. 3000 oyu vardır ve aşiretinin akraba grubunun tamamını ilçeye taşımış, hepsini bir dönüm içinde birer ev sahibi yapmıştır²⁹.

Bizim bu dönemde adını PKK'ye en fazla destek vermiş olan ilçeler arasında duyurmaktadır ve Hizbullah gibi bir de sorunu vardır. Hizbullah, Yatılı Bölge Okulu'nda öğrencilere saldırmış, ilçedeki Süryaniler³⁰ hızla ilçeyi terketmeye başlamışlardır. 1992'de Mihail B. olayı, ilçenin politik yönünü de önemli ölçüde belirlemiştir. Mihail B., PKK'ye kuryelik yaptığı iddia edilen bir Süryanidir, başka bir anlatıya göre yörede bir Kürtçe gazetesinin satıcısıdır, esnaftır ve 1992'de Hizbullah tarafından öldürülür. PKK, bu olay üzerine 'halkların kardeşliği' sloganıyla, Süryani-Kürt kardeşliğini (ancak aslında Hıristiyan-Müslüman kardeşliğini) vurgular ve ilçe halkı, daha önce hiç içine girmedikleri Kiliseye gelerek, taziyede bulunurlar. Bu meselenin PKK'nin Hizbullah'a bir tür cihad açışının başlangıcı olduğu savunulur.

²⁹ Aşiret reisinin sözünün ağırlığına dair hemen tüm araştırmacılar, aynı duruma işaret ederler: Köylü her zaman reisinin sözüne riayet etmez! Bkz Beşikçi İ., 1992: 290; Bruinessen, van M., 1992a. Ancak hangi zamanlarda riayet edildiği meselesinin, son derece karmaşık olduğu belirtilir. Bu örnekte, Asaf ağa, geçmişte hakiki ve seçilen bir reis olmamasına rağmen, oy verme konusunda sözüne riayet edilen bir reistir. Zira köylüsünün ilçe içindeki varlığına önemli katkıları vardır. Ancak, ilçe dışındaki Deştilerde aynı durumdan söz edilemez. Zira reis kendi akrabalık grubunu kendisiyle beraber ilçenin içine almıştır. Öte yandan, Deştilerin çok önemli bir bölümü, daha önce de söz ettiğimiz gibi, zaten *Bizim*'in dışında yaşamaktadır.

³⁰ Zira Süryaniler bu dönemde, hem PKK'edestek vermekle suçlanarak hem de Hıristiyan olduklarından, Hizbullah'ın hedefi haline gelmişlerdi.

Bu olaydan iki yıl sonra,1994’de, ilçenin eski Belediye başkanı olan Süryani Ş.T. de ‘görgü tanığı olmaksızın’ öldürülünce, Süryaniler ilçeyi bir kaç ay içinde hızla boşaltırlar. Aynı anda da boşalan köylerin hızla kasabaya ve ülke içine göçü başlamaktadır. Körfez Savaşı ve Peşmerge göçünü izleyen dönemlerde, ilçede ve köylerinde de çok kanlı, çok acılı günler yaşanmaya başlamıştır.

C. SON GERİLİM- AŞİRETİN ETNİK BİR KİMLİK OLARAK SON İNŞASI: Vahşi Öteki (*Real Other*) Ve Folklorik Öteki (*Folkloric Other*)

Yerleşik olmamanın, dağdan dağa gezmenin, meralara gitmenin³¹, devlet katında mutlaka PKK’yle temas etmiş olmak anlamına geldiği bir dönem yaşanmaktadır. Yarı-göçerler ilçe sınırları boyunca kovalanarak, yerleşikliğe zorlanmaktadır. Meralara çıkış yasaklanmıştır ve ilçenin bütün ekonomisi, Habur kapısından kaçak mazot getirilmesine izin verilmesiyle değişmiştir. Bu dönemde, Habur’dan mazot ve petrol taşımak için Irak’a geçen kamyonların taşıyabildikleri kadar mazotu getirip, kendi hesaplarına satmaya başladıklarını görüyoruz. Henüz bu ticaretin adı konmamış, henüz bu işi yapanlar çok yaygınlaşmamışken; Türkiye’nin en uzak köşelerine kadar hemen hemen her yerde, giderek artan sayıda ‘ucuz’ mazot ilanlarının sebebi bu ticarettir. “Ucuz” mazot, vergisiz, yani kaçak getirilmesine göz yumulan mazottur ve Irak’tan petrol getiren tankerlerin altındaki depolarda veya yanlarına ek yapılmış teneke depolarda taşınıp satılmaktadır. “*O zaman Bizim’in durumu şimdiden iyiydi. 2000 lt. serbestti, karpuz, çimento, yardım için götürüp, 2 tonluk depoyla gidilip 10 tonla geliyorduk*” diyor bir mazotçu. Yine 1992’de yoğun bir kaçak et girişinden söz ediliyor. Elbette aşiretin her mensubunun birer kamyonu olması mümkün değildir. Bu dönemde, ağalık sisteminin içindeki köylerde ve güçlü aşiret ağalarının tanker filoları belirmeye başlamıştır³². 1985-94 arasında Deştilerin reisi, şimdiki belediye başkanı Asaf Ağa’nın örneğinin, mazot taşıyan tankeri filoları olmaya başlamıştır. Böylece sınırın bir rantı olarak kaçak mazot, bu artığın el koyma sürecinin üzerindeki bütün güç odaklarıyla, örneğinin küresel kapitalizmin petrol gelirleri, savaş rantiyeriyle vb. temas içinde bir yeni sınıf, yeni bir rantiy grubu yaratmıştır.

³¹ Diğer bir deyişle özgür olmanın, serbestçe, kayıtsız, izlenmeden hareket etmenin, yani ‘dağı olmanın’. Son dönemlerde dağa çıkmak metaforunu eşkiyalık ve devlete karşı olan romantik feodaller üzerinden anlatan metafora, milliyetçi bazı katkılar yapılmaktadır. Bkz. Kızılkaya, M., 1999. Öte yandan, Barkey, K., (1999), eşkiyalık-dağa çıkmak ve dağılık ve eşkiyalığın yüceltilen değerlerden uzak bir hal olduğu; eşkiyalığın ve dağılığın esas olarak devletle pazarlık etme kapasitesiyle ilgili olduğunu anlatmaktadır.

³² 1996’da bütün Güneydoğu Anadolu Bölgesinde, Irak’tan kaçak mazot ve kısmen izinli petrol taşıyan 80.000 tanker ve kamyonun söz ediliyordu.

i. *Ciyailerin Modernlik Denemeleri ve Vahşi Öteki (Real Other)*

Yukarıda, dağda ise durum o kadar iyi değildir. Ciyailer, kesinlikle PKK yanlısı olmakla suçlanmaktadırlar. Koruculuğu reddetmiş olmaları, dağlarda hâlâ hayvancılık yapmakta ısrar etmeleri, onları devletin gözünde negatif konuma düşürmüştü; üzerinde buldukları köyün ev arazilerinin dışında toprak mülkleri yoktu. Tam bu dönemde güçlü bir liderliğe ihtiyaç duymaktaydılar ama ağaları Medet, üçüncü kez evlenmekle meşguldu. Burada Güler'in hikayesini, köyün moderniteyle tanışmasının bir göstergesi olarak anlatacağım.

Güler, 45 yaşındaki Medet Ağa'ya üçüncü eş olarak 27 yaşında gelin gelmiş. Bir Meslek Yüksek Okulu mezunu olduğu söyleniliyor. Geçmişinden ve o yaşa kadar neden evlenmediğinden hiç söz edilmese de, Güler'i esas yücelten ve sözünü dinlenir kılan, konuşmaların arasından taşan siyasal bilincidir. Bu konuda spekülasyona gidecek tespitlerden kaçınarak, Güler'in diğer özelliklerine geçmekte fayda var: Güler, akıllı (ve okumuş) bir şehir kadını olarak, ilk iş kocasının ilk iki eşini evden yollamış, onların çocuklarını kendi çatısı altına toplamış ve özellikle de büyük oğlanın eğitimiyle kendisi ilgilenmeye başlamıştı. Köyün kadınlara ağa karılığı yaparak, onları giyim kuşamlarından konuşma ve davranışlarına kadar eleştiriyor, küçümsüyor ve düzeltiyordu. Düğünde takılanları satıp iki minibüs almış ve köyle ilçe arasında çalıştırmaya başlamıştı. Kendine ait bir de sürüsü vardı. Kentsel davranış kalıplarına tamamiyle sahipti ve bunların çoğu da tüketim kalıplarıyla bezeliydi. Böylece Medet Ağa da koyunları satarak, köyün etrafındaki toprakları almaya başladı³³.

1998 ise Medet Ağa için bir dönüm noktası oldu: Koruculuğu kabul etti, uyduruk bir silah ve korucu elbisesini aldı, aynı yıl köyün nüfusu da kayıtlarda birden arttı ve böylece belde olmaya hak kazandılar. Köyün etrafındaki 30bin kadar dönüm, köye verildi

³³ Bu Medet'in, ağalığının başlangıcı sayılabilir. Ama zaten PKK da, Ocak 1995 Kongresi'nde, 'değişen dünya düzenine bağlı olarak yeniden yapılanma politikaları' ilan etmişti. Bu politikaların temelinde 'PKK'nin bir insanlık hareketi olmakla birlikte, serbest [pazarın] gelişim ihtiyacının ilkesel olarak kabul etmesi' vardır. Böylece PKK, eski komünist sloganların, sembollerin siyasal dinazorlar olduğunu fark ederek, bayrağındaki orak-çekiç amblemini de çıkarttı. Izady, M., 2004: 382.

ve asıl önemlisi, Güler'i sabah köylülerle yüzyüze gelmekten ve hizmet etmekten kurtaracak bir Belediye başkanlığı binası yapıldı³⁴. Güler ve Medet'in uzaktan akrabası Raşık ile bir iki kişi daha, belediye memuru olarak maaş almaya başladılar. Köye, Dünya Bankası kredisiyle bir ilköğretim okulu yapılmaya başlandı ve öğretmen lojmanını, Ağa'nın ikinci katına oturması için 'tahsis ettiler'. Tam bu sırada, Güler doğurdu, ne yazık ki ilk çocuğu, Ağa'nın ilk eşlerinin statülerini düşüremeyecek bir kız oldu. Köye bir mezarlık icat edildi ve eskiden kalma ancak yazısız ve taşsız mezarlar toplandı, düzenlendi. Böylece hepsi aynı anda olup bitti: Aile çekirdekleşti, köy büyüdü ve önce paar ekonomisi ardından hızla tüketim ekonomisiyle beraber, kentsel bazı değerler boy göstermeye başladı.

İlçenin *Dümani* (yerleşik) sakinleri arasında, Güler'in üçüncü eş olmayı kabul etmesi, bir feodalite belirtisi, ayrıca Ciyailerin 'zaten *koçer* ve zaten devlete karşı yani *dağ*' olduklarını açıklayan, pekiştiren bir olay olarak kabul edilmekteydi. Daha sonra bu durum, Medet Ağa'nın, aşiret reisliğinden aşiretin ağalığına terfisinin bir kanıtı olarak da kabul edilmeye başlandı. Medet Ağa, kendisine, Belediye Başkanlığı binasına bitişik bir ev yaptı ve evin etrafını giderek yükselen duvarlarla kapatmaya başladı. Yeni belediye seçimlerinde, Medet Ağa, beklenildiği üzere ağa olarak davranarak, kendisini değil de koruması ve akrabası Raşık'i aday olarak gösterdi. Bu durum, aşiret reisliğinden ağalığa geçişin kanıtı sayılabilir. Zira, devletin yaptırımlarını karşılama işini; ağalar daha çok bir yakınlarını belediye başkanı veya muhtar seçtirerek yaptırırlar ve böylece devlete karşı da kendi yüzlerini eskitmemiş olurlar. Ancak, aynı yıl aşiretin esas lideri, Miko Ağa hapisneden çıkıp geldi ve seçimleri de Onun oğlu Kadri Ağa kazandı. Böylece, aşiret 30 yıl önceki liderliğine geri dönmüş oldu.

PKK 1995'te sosyalist görünümlü sınıfsal politikalardan vazgeçip, etnik milliyetçi bir politikayı benimsemeye ve böylece talepleri de kültürel ve siyasal kimliklerin liberalizasyonuna yönelik olarak yükselmeye başladığında; Kırmanc olmak da sınıfsal bir kimlik olmaktan etnik bir kökene dayanmaya doğru dönüştü. Bunun ilk göstergelerinden birisi KÜRT tanımının değişmesi oldu. Daha eski zamanlarda, Kürt olmayı tanımlayan

³⁴ Barth, Kürtlerde 'dumanaltı oda' diye bir meclis tarif ediyor. Bu oda, rıspî'nin (aksakallılar) önemli bir çağırtı da olmaksızın, günün aksama ve sabaha rastlayan anlarında, ağanın veya liderin etrafında toplanmasıdır. Bu önemli oda, aşiret liderinin misafir odasıdır. Aşirete dayanmayan örgütlenmeye sahip köylerde bu adet daha ileriye taşınmıştır, köyün ileri gelenlerini ağırlayan bu odalar, reisin evinin içinden dışarıya, başkalarının açtıkları odalara taşınabilir. Bkz. Barth, F., 2001a:136-37.

kriterlerden birisi olarak Kırmanc'ın anlamı ve içeriği değişti. Kırmanc, topraksız ve bağıtsız köylü, yani *misken* anlamına geliyordu. Bu yüzden Kırmanc'ın PKK tarafından 1980lerden sonra ve 90larda desteklenmesinin sosyalist bir içeriği de vardı. Ancak politikanın değişmesiyle birlikte, Kırmanc olmanın tarifi değiştirildi, toplumun en altındakiyle eşitleştirici işlevinden sıyrıldı. Kırmanc olmak her Őeyden önce Zaza, Guran ve Sorani yani diğer Kürdî kavimlerden olmamak, Kurmanci (lehçesiyle) konuşmak, Bohtanlı olmak ve Őafii olmakla birleşerek, milliyetçi bir Kürtlük idealinin yerini aldı. (Özgen, H.N., 2003; Bruinessen, van B.,1992b: 59). Böylece de Zizek'in deyişiyle, “Günümüzde modernliğin başlarındaki ulus inşa etme sürecinin tersi bir süreçle karşı karşıyayız: Etnik olanın uluslaştırılması “...-etnik olanın etnikliğinden arındırılarak ‘aşılarak’ (*aufhebung*) ulusal olana dönüştürülmesi- yerine, “etnik kökler” arayışının (ya da yeniden inşasının) yenilendiği, “ulusal olanın etnikleştirilmesi” süreciyle karşı karşıyayız. (Zizek,S., 2002:279).

Burada, durup gerçekten aşiret üzerinde düşünmek gerekiyor: ‘Aşiret’i tamamen modern bir süreç, her dönemde yeniden yaratılmış bir kavram olarak adlandırmak yanlış olacak. Aşiret bir icat, modern bir süreç değildir. Burada, Fardon’un kabilenin “Yalnızca ve yalnızca sömürgeci ve ulusal devletin kurulumundan itibaren oluşmuş” bir terim olduğu savına katılmak pek mümkün değil. (Fardon, 1978: 181’den akt. Eriksen, T., 1993: 89). Örneğin Sami Zübeyda, ‘aşiretçiliğin genellikle her ikisi de saf olmayan akrabalık ve bölge bağlarından oluşmuş bir karışım olduğunu ve özellikle dağlık iç bölgelerde aşiret duygusunun daima kuvvetli olduğunu bildirir’ (Zübeyda, S., 1992 :16; Yalçın-Heckman, L., 2000).

Burada, kimi zaman kuram ve yorumun, kaynakları anlamaya yarayan kategorilere içkin kalmasını da göze alarak (Tapper, R., 2004: 18), yani betimsel ve çözümsel kategorileri öne çıkartmaya çalışarak; ancak yine de Antropoloji’nin eninde sonunda bir karşılaştırma bilimi olduğunu da kabul ederek (Wolf, J., 1998) hareket edeceđim³⁵. Gelenekler içinde aşiret ve önderliği elbette mevcuttur. Elbette buradaki mesele, hem aşiretin dışarıya karşı ittifak ve savaşlarını yorumlamak hem de iç anlaşmazlıkların halledilme biçimlerini birbirinden ayırmakta yatmaktadır. Bu

³⁵ Bu yazının hakeminin gayet isabetle vurguladığı gibi: “... *tribe* kavramının cihanşümüllüğüne karşı bir kavramsal sefer başlatmak, bunun için de bütün aşiretli dünyada var olan nüansları ifade edecek ve ilişkileri bu bağlamda yeniden inşa edecek, bu arada aşiretli oluşun “doğal haline” değil onun siyasallığına ve iktisadi bağlamlarına ağırlık verecek yeni bir kavramsal düzeye sıçramak gerekmektedir”. Bu katkıdan dolayı teşekkür ederim.

pozisyonlar, hem sürekli yenilenmekte hem de gelenek sorgulanmaktadır. Örneğin Barth, küçük bir azınlık dışında herkesin sürekli olarak her bir basit kaideyi sorguladığını, neyin geleneksel olduğuna dair birbiriyle çelişen pek çok yorumun da aynı anda yapılabildiğini belirtir (2001a: 67). Ama, Ciyailer için hayat öyle kolay değil. Liderlerinin, kendilerini eski güzel günlere taşıyabileceğine dair inançları, Medet Ağa tarafından söndürüldü. Şimdi, daha eski bir kültürel bağı kimliklerinin çimentosu olarak kullanabilecekler mi, bunu tartışıyorlar.

Özetle, *koçer*lerin ‘örgüte’ verdikleri desteklerin, salt bir politik işlevsellik taşımadığını, aşiretin alt gruplarından birisinin yakınlığı vb. basit çıkar hesaplarından daha önemli bir içtenlik taşıdığını da görmezden gelemeyiz³⁶. Böylece yine Zizek’e dönebiliriz: “Bu ‘gerileme’ dünya piyasasının evrensel boyutuna verilen tepkidir-bu haliyle de, onun topraklarında, onun fonunda ortaya çıkar. Bu nedenle, bu olgularda karşı karşıya olduğumuz şey, bir gerileme değil, onun tam tersinin görünüş biçimidir: Bir tür olumsuzlamanın olumsuzlanmasıyla, tam da “birincil özdeşleşmenin” (*primordial identification*) bu şekilde yeniden öne çıkararak, organik-tözel (*substantial*) birliğin kaybının son kertesine varmış olduğuna işaret eder” (Zizek, S., 2002:280).

Seçimi kaybedip, aşiret liderliğini de elinden kaptıran Medet Ağa, Güler’in ikinci hamileliğini bahane ederek Mersin’e yerleşti ve aşiretin gözünde Güler’in simgelediği modern dönem bitti. Ciyailer, ‘*Güler’in dönemi*’nde hayvancılığın öldüğünü, koruculuğun kabul edildiğini, belediye olunduğunu ancak bunun Medet Ağa’nın bir iki yakınıyla Güler dışında kimseye faydası olmamış olduğunu söylüyorlar. Bütün ilçeyi besleyen mazot ticaretine, Ciyailer, Ağaları dışında entegre olamamışlar, zira bunun için parayı toplayamamışlar. Medet Ağa’nın sınırlı sayıdaki tankeri de, bütün köye ek gelir sağlayabilmek için yeterli miktarda kazandırmıyordu (şöförlük vb. gibi). Böylece, Raşık belediye seçimlerinde yenilince de, hem Medet Ağa’nın yüzü eskimemiş oldu hem de aşiret eski ‘*koçer*’ günlerine dair bir nostaljiyi yeniden gündeme getirme şansını yakalamış oldu. Ancak bütün köy, geçinmek için yeni yollar bulunması gerektiğinin farkında ve devletle ilişkilerinde hâlâ birbirlerine mesafeliler. Bu arada *koçer* yani gerçek Kürt sayılmak ayrıcalığını, yani isyancı olarak onurlarıyla durma ayrıcalığını da kaybettiler. Bu da bir diğer mesele!.

³⁶ Bu tartışma için bkz. Eriksen, T., 1993: 54-58: Bu tartışmayı geliştirmeme yardımcı olduğu için Özlem Biner’e teşekkür ederim.

İzady, PKK'nin herhangi bir siyasi parti gibi uzun vadede, hakim sosyal akımlarla aynı kulvarda kaldığını belirtir: “PKK şimdilerde ‘ilerici’ aşiret liderlerini ‘gerici’ olanlardan ayırmaktadır ve görüldüğü kadar bu ayırım, PKK'ye destek verilmesi veya verilmemesi kriterine göre yapılmaktadır” diyor (İzady, M., 2004: 380; Bruinessen, van B., 2003: 165-184). Yalçın-Heckman daha üstü kapalı şekilde, aşiret mekanizmalarının varlığını sürdürmesinin nedenini, bölgedeki siyasal ve askeri çatışmaların keskinliğinde arıyor. Ona göre de aşiret bağları, etnik hareketin genel çerçevesine uyduğu sürece varlığını sürdürecektir. (Yalçın-Heckman, L., 2000: 187)

Benim tartışmak istediğim asıl mesele ise, buradan itibaren başlıyor: Etnik hareketin ittifaka girdiği aşireti tanıtmı, daha çok ‘romantik, pastoral, dağlılık’ terimleriyle ilerletiliyor. Diğer bir deyişle, PKK'nin ittifakını alan aşiretler ağalık sisteminin aşığılanan modernist kalıplarıyla adlandırılmaktan kurtuluyor ve daha çok ‘dağlık ve koçerlik’ retoriğiyle yüceltiliyorlar. Edebiyatta ve diğer anlatılarda dağdan olmak, erkeklik, eşkiyalık vb. tariflerin hepsi eski bir geçmişe atıfla kullanılıyor. Eski atıflarda örneğin, Kalman da, Abdülhalik Renda'nın raporunu aktararak, nüfusun çokluğundan dem vururken, Kürt nüfusun Türklerden ne kadar fazla olduğunu şöyle anlatıyor: “Onlar da dahil edildiğinde bu rakam kasabalıların aleyhine ve Kürtlerin lehine çok artar” Buradaki kasabalıların Türkler olduğunu belirlemek gereksiz. Kürtler de anlaşılacağı gibi köylü ve dağlılardır (Kalman, M., 1996: 16). Ziya Gökalp de, yarı-göçerliğin koçer ve ekinciler olarak ikiye ayrıldığını bildirerek; “Fakat şerefli olanlar koçerlerdir. Ekinciler, nazarlarında dün bir mevkidedirler. Çünkü silah ötekinin elindedir” diyor. (Gökalp, Z., 1992: 43). İzady, Kürtlerin ovalılara hiç güvenmediklerini, aksine onları potansiyel olarak ‘cahş’³⁷ olarak düşündüklerini söylüyor. *Cahş* yani tatlı su paralı askeri olmak için, ovalı olup, kahraman erkeklik özelliklerini kaybetmiş olmak yeterlidir, diyor.(İzady,M., 2004: 329). Şimdilerde Kızılkaya'nın eski zaman eşkiyaları üzerine yazdıklarında da (Kızılkaya, M., 1999), Buldan'ın PKK ve gerilla üzerine yazdıklarında da dağ, gerilla olmak ve vatan metaforları iç içe geçmiştir ve bu metaforu yeniden üretir (Buldan, N., 1998: 26, 38, 42, 50, 60 vd.). PKK tarafından kaçırılan iki gazeteci de, örgütün dağlılık ve yürüyüş üzerine geliştirmiş olduğu erkeklik söylemlerine dair ilginç gözlemler yazıyorlar. (Gürsel, K., 1999)

³⁷ Kürtçe ‘sipa’, PKK sözlüğünde ‘hain, devletle işbirliği yapan, vatan haini.’

ii. *Deştiler ve Folklorik Öteki*'nin (*Folkloric Other*) İnşası

Öte yandan, *Bizim*'in belediye başkanının başına başka bir iş geldi: Askeri kanattan ve aşiretin asıl reisi olmasını herkesin daha çok benimseyeceği amcası Ferman'ın büyük oğlu Mizgin, büyük şehirde başladığı hem de oldukça önemli üniversiteyi yarım bırakarak, 'dağa gitti'. Böyle önemli bir okulu bırakıp gittiği için, yani aslında parlak bir geleceği idealleri uğruna feda ettiği için de, adı adeta bayraklaştı. Üzerinde tartışmak ve bunları açıklamak, hâlâ pek çok insan için, insan hakları açısından, hakikaten sorun yaratacak olan süreci burada anlatmayacağım, ama özetle şunu söyleyeyim: Mizgin bir kaç yıl sonra çıkıp geldiğinde, ona 'Geçirdiği Süreyi BM Barış Gönüllüsü Olarak Tamamladığına Dair' bir vesika sağlandı ve kendisi dahil kimse fazla zarara uğramadan mesele kapandı.

Mizgin'in babası Ferman Ağa, geçmişte aşiretin sınır kaçağı işlerini organize eden önemli bir *Rezan*, akıllı, uslu, adil, cesur ve becerikli bir sınır kaçakçısıydı. *Yurtsever öğeler taşıyordu*³⁸, belki de bu yüzden, aşiretin *Bizim*'e yerleştirilmesi sürecinin pazarlığı onunla yapılmamıştır. Ferman Ağa, ilçeye yerleşme sürecinde arkada bıraktırmıştı. Mizgin'in dağda olduğu dönemlerde, Ferman, gereğini yaparak oğlunu ihbar etmediği için, önce kendi ailesinden sonra da güvenlik güçlerinden büyük eziyet gördü. Aileyi, ve elbette dağa gidenleri de, korumanın bir yolu olarak aileler dağa çıkan çocuklarını hemen ihbar ediyorlardı. Bunun bir nedeni, hem gideni onaylamadıklarını belirterek ailenin diğer çocuklarını korumak hem de gidenin kimliğini, 'yukarıya' açıkça duyurmak ve sorumluluğu onlara vermektir. Ferman, bunu yapmadı, oğlunu 'eski onur'la korudu. Yani Ferman oğlunu sadece 'kayıp' olarak karakola bildirdi. Ancak bu durumun, beklenilenin aksine kendisinden başka kimseye zararı olmadı. Deşti ağası Asaf Başkan, 'dağda bir yeğeni olmasının bütün bedelini ödeyen ve halkı için ikili çalışan' rolünü başarıyla oynadı. Özellikle, şiddetin eski havası geçtikten sonra evine yapılan birkaç uygun baskın ve 'örgüte yardım ettikleri'ne dair çıkartılmış bazı dedikodulara rağmen, bu kez de diğer merkez sağ partiden aday olarak seçimleri kazandı. Bir kaç yıl sonra, Mizgin çıkıp gelince, Asaf Başkan, Mizgin için bir belge buldurdu ve böylece Mizgin yarım bıraktığı eğitimini özel bir ayla tamamlayarak mesleğini yapmaya da hak

³⁸ PKK sözlüğünde, örgüte duygusal olarak yakın olmak anlamına geliyor.

kazanmış oldu. Başkan, iki büyük şehirde birer ev aldı, oğullarının birkaçını oraya yerleştirdi ve milletvekili olmak için hazırlanmaya başladı. Diğer bir deyişle, *Kürtlük kaftan*ını aşiretin içine karşı bir çimento, etrafını sağlamlaştıracak bir malzeme olarak giyerken; dışına, yani Türkiye kamuoyuna göstermekten artık vazgeçti. Ferman ise, bu olayla aşiret reisliği iddiasından tamamen vazgeçti ve belediyede bir işe girerek, emekliliğini beklemeye başladı.

Asaf Başkan, 2003 yılında ilçenin önemli tanker filolarından birisine sahipti, devletle Habur Kapısı'ndan geçirilen mazotun paylaşım ve vergilendirme yolları üzerinde pazarlığa girişebilen sayılı işadamlarından da birisiydi. Ama aynı zamanda, dağda adı bilinen bir yeğene sahip olarak da 'koçer ve Kürt olma'nın yanına, *Cahş* olmamayı eklemiş ve böylece etnik kimliğin, folklorik (*folkloric*) bir öteki'nin, yerel (*local*) bir öteki'nin (Zizek, S., 2002) oluşması için elzem bütün göstergelerini de toplamış bulunuyordu.

SONUÇ OLARAK

Bizim'in kendi mütevazı tarihi, devletle girişilen pazarlık ve gerilimlerin böyle hikayeleriyle dolu. Bu hikayelerin zeminini yine artığa ve mülkiyete el koyma oluşturuyor, ancak bu el koymanın aktörleri ve pazarlık mekanizmaları, her dönemde son derece dikkatle izlenmelidir.

Burada, mülkiyet ve artık mekanizmalarının kökten bir biçimde değiştiği üç döneme ve bu dönemlerin aktörlerine, bu aktörlerin devletle pazarlık ve çatışma biçimlerine bakıldı. Kısaca söylemek gerekirse, aşiretin Cumhuriyet'le giriştiği ve daha büyük konfederasyonlara (Haverki ve Dekşuri) sığınılarak yapılan pazarlıkların temelindeki mülkiyet ve sınıflar çatışmasının nedenleriyle; yerleşiklerin (*Dümani*) koçerlere karşı geliştirdiği nefret-benzeri kimlik çatışmalarının nedeni aynı sınıfların çatışmalarına dayanmaz. Benzer olarak her iki çatışmanın üzerine oynadığı artık miktarı ve kapasitesi de farklıdır. Tıpkı *Bizim*'in başkanının kendi koçerlerini ilçeye yerleştirirkenki artığın miktarı ve niteliğiyle, daha sonra mazot kaçakçılığı üzerinden yurtverliğin hangi tarafa işletileceğinin pazarlığını yaparkenki mülkiyet ve artık mekanizmalarının aynı olmaması gibi.

Bu sayede, Kürt ve politik olmanın, her dönemde başka bir ifadeyle yeniden inşasının da nasıl mümkün olduğunu, aşiret ve Kürt olmanın birbiri yerine hangi pazarlıklar sonucu kullanılabildiğini de, işte bu mülkiyet ve artık mekanizmalarının asimetrik bir yansıması olarak adlandırabiliriz.

Böylece PKK ve devlet tarafından ortak çatışma alanı olarak seçilen arenanın, yani etnisiteye dayalı kimlik üzerine tartışmaların en doygun noktasına gelinmiş oldu. Artık, kimlik eşittir etniklik politikası yukarıda özeti çıkmış hayatlara bir cevap veremiyor. Kürtlük ve etniklik birbirini ‘tamamlayıcı retorik’ olduktan sonra bile³⁹, yerli (*Indian-folk*) olmakta direnen vahşi öteki’yle (yani bu örnekte Ciyailerle), müzeleşmenin (*museumasing*) koşullarını yerine getirerek folklorik öteki, (*folkloric-local other*) (Deştiler) olmaya hak kazanan iki taraf’ın ne olacakları da, hem devlet katında hem de karşıtımda politik olarak mevcut değil, görmezden geliniyor.

Araştırmacı açısından ise, bu süreç; aslında Kürtlük üzerinden kurulan politik öznelliğin ne kadar parçalı bir şey olduğunu, aynı anda birbirine tamamen zıt görünen güç çatışmalarının diyalektik dengesine nasıl bağımlı olduğunu ve böylesine ikircikli (*janus-faced*) ve iki yüzlü, iktidar odaklı (*double-edge, power oriented*) yaşanan bir etnikliğin görülebilmesi için aşirete bakmanın ne kadar önemli olduğunu da anlatıyor. Hem de çatışmanın farklı boyutlarının ve getirilerinin aslında kimi görünür kimi görünmez yaptığını, dolayısıyla aşiretin etnik kimlik inşasından çok farklı bir alanda, Kürtlüklerin politik olarak varlığını tartışıyor.

---

³⁹ Burada Jabar, ve Dawood’un, aşiret-devleti, aşiret kimliği ve modernite süreci üzerine yaptıkları enfes tartışmaları da anmak gerekir, bkz. Jabar, A.F., 2003: 69-110; Dawood, H., 2003: 111-136.

KAYNAKÇA:

- ALAKOM , R., 1998, *Hoybun Örgütü ve Ağrı Ayaklanması*, Avesta Yay., İstanbul.
- ANDREWS, P. A., 1989, *Ethnic Groups in the Republic of Turkey*, Weisbaden.
- ARFA, H veBOİS, T., (der.), 1991, *Kürtler Üzerine*, Öz-Ge Yay., Ankara.
- ARMBRUSTER, H., 2001, “Homes in Crisis: Syrian Orthodox Christians in Turkey and Germany”, (in) Al-Ali, Nadje and Koser, Khalid, (eds.) *New Approaches to Migration? Transnational Communities and the Transformation of Home*, Routledge, London, U.K., s: 17-33.
- BARKEY, K., 1999, *Eşkiyalar ve Devlet*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul.
- BARTH, F., 2001a, *Kürdistan'da Toplumsal Örgütlenmenin İlkeleri*, Avesta Yay., İstanbul.
- BARTH, F., 2001b (der.) *Etnik Gruplar ve Sınırları*, Bağlam Yay. İstanbul.
- BARTH, F., 2001c, “Pathan Kimliği”, *Etnik Gruplar ve Sınırları*, der. F.Barth, Bağlam Yay., İstanbul.
- BEŞİKÇİ, İ., 1992, *Doğu Anadolu'nun Düzeni, Sosyo-Ekonomik ve Etnik Temeller*, Yurt Yay., Ankara.
- BİLGİN, N., 2003, *Sosyal Psikoloji Sözlüğü, Kavramlar, Yaklaşımlar*, Bağlam Yay., İstanbul, Metafor Maddesi.
- BLOCH- M., 1995, *Feodal Toplum*, Gece Yay., Ankara.
- BULDAN, N., 1998, *Yasaklı Topraklar*, Aram Yay., İstanbul.
- BRUINESSEN, van M., 1992a, *Ağa, Şeyh, Devlet*, Öz-ge Yay., İstanbul.
- BRUINESSEN, van M., 1992b, “Kürt Toplumunu, Ulusçuluk ve Mülteci Sorunları”, *Kürtler: Güncel Bir Araştırma*, Kreyenbroek-Sperl (der.), Cep Yay., İstanbul, s 38-72.
- BRUINESSEN, van M., 1995, *Kürdistan Üzerine Yazılar*, İletişim, İstanbul.
- BRUINESSEN, van M., 2003, “Kurds, States and Tribes”, *Tribes and Power: Nationalism and Ethnicity in the Middle East*, Faleh Abdul-Jabar- Hosham Dawod (der.), Saqi Publ. s 165-184.

- DAWOOD, H., 2003, “ The ‘State-ization’ of the Tribe and the Tribalization of the State: The Case of Iraq”(in) *Tribes and Power: Nationalism and Ethnicity in the Middle East*, Faleh Abdul-Jabar and Hosham Dawood, Saqi Publs, p: 11-136.
- ERHAN, S., 1992 *Identity Formation and Political Organization Among Anatolian Nomads: The Beritanlı Case*, Unpublshd. Ph.D Thesis, The University of Texas, Austin.
- ERİKSEN, T. H., 1993, *Ethnicity and Nationalism: Anthropological Perspectives*, Pluto Press, NewYork and London.
- FINKEL, A ve SİRMAN, N., 1990 “Introduction”, (içinde)*Turkish State and Turkish Society*, A.Finkel ve N.Sirman (der), Routledge, NewYork, s: 1-21.
- GÖKALP, Z., 1992, *Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler*, Sosyal Yay., İstanbul.
- GÜRSEL, K., 1999, *Dağdakiler: Bağok'tan Gabar'a 26 Gün*, Metis Güncel, Siyahbeyaz Dizisi, İstanbul.
- HALAÇOĞLU, Y., 1997, *XVIII.Yüzyılda Osmanlı İmparatorlu'nun İskan Siyaseti Ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, Türk Tarih Kurumu Bastmevi, Ankara.
- HOLLERWEGER, H., 1999, *Turabdin; Living Cultural Heritage-Canlı Kültür Mirası*, Linz, Österreich.
- IZADY, M. R., 2004, *Bir El Kitabı; Kürtler*, Doz Yay., İstanbul.
- JABAR, A., F., 2003, “ Sheikhs and Ideologues: Deconstruction and Reconstruction of Tribes under Patrimonial Totalitarianism in Iraq, 1968-1998” (in) *Tribes and Power: Nationalism and Ethnicity in the Middle East*, Faleh Abdul-Jabar and Hosham Dawood, Saqi Publs, p: 69-110.
- KALMAN, M., 1996, *İngiliz ve Türk Belgelerinde Botan Direnişleri, 1925-1938*, Med Yay., İstanbul.
- MARX, K. ve ENGELS- F., 1997, *Kapitalizm Öncesi Ekonomi Biçimleri*, Sol Yay., Ankara.
- KATİP ÇELEBİ, 11421(732), *Cihannüma*, (ed.) İbrahim Müteferrika-İstanbul.
- KIZILKAYA, M., 1999 *Eski Zaman Eşkiyaları*, Sel Yay., İstanbul.
- MİHOTULİ, S., 1992, *Arya Uygarlıklarından Kürtlere*, Koral Yay., İstanbul.
- MİNORSKY, V., *İslam Ansiklopedisi*, Kürtler Maddesi, s: 1089-1114.
- ORAN, B., 2005, *M.K.Adli Çocuğun Techir Anıları, 1915 ve Sonrası*, İletişim Yay. İstanbul.

- ÖZGEN, H., N., 2003, *Van-Özalp ve 33 Kurşun Olayı, Toplumsal Hafızanın Hatırlama ve Unutma Biçimleri*, TÜSTAV Yay., İstanbul.
- ÖZGEN, H., N., 2005, “Sınırın İktisadi Antropolojisi: Suriye ve Irak Sınırlarında İki Kasaba”, (içinde) *Gelenekten Geleceğe Antropoloji*, Belkis Kümbetoğlu ve Hande Birkalan-Gedik (der.), Epsilon Yay., İstanbul, s: 100-129.
- ÖZGEN, H., N., 2006, “Vatanın Çerçevesi Olarak Sınırlar: Haco Ağa ve Alakamış Katliamı Örneği- Haco Axa û mînaka qetlîama Alakamışé”, *Tiroj*, Eylül-Ekim-Sınır Özel Sayısı, s: 14-21.
- POLANYİ, K., (1986) *Büyük Dönüşüm*, Alan Yay. İstanbul.
- RICOEUR, P., 2005, “Metafor Teorisi”, *Sınırdı*, sayı: 1, s: 21-25.
- TAPPER, R., 2004, *İran’ın Sınır Boylarında Göçebeler: Şahsevenlerin Toplumsal ve Politik Tarihi*, İmge Yay., Ankara.
- WOLF, J., 1998 "Küresel ve Özgül: Çatışma Kültürü Kurumlarının Uzlaştırılması" (içinde) A.D.King (ed.) *Kültür, Küreselleşme ve Dünya Sistemi*, Bilim ve Sanat Yay., Ankara.
- YALÇIN-HECKMANN, L., 1990, "Kurdish Tribal Organization and Local Political Processes", (içinde) *Turkish State and Turkish Society*, A.Finkel ve N.Sirman (der), Routledge, NewYork., s: 289-311.
- YALÇIN-HECKMANN, L., 2000, “Kürt Aşiretleri, Aşiret Liderleri ve Global Süreçler: Hakkari’de Oramarî Örneği”, *Toplum ve Bilim*, Bahar, 2000: 84, s:172-188.
- YALÇIN-HECKMANN, L., 2002, *Kürtlerde Aşiret ve Akrabalık İlişkileri*, İletişim Yay., İstanbul.
- ZÜBEYDA, S., 1992, “Giriş”, *Kürtler: Güncel Bir Araştırma*, Kreyenbroek-Sperl (der.), Cep Yay., İstanbul, s: 5-14.
- ZİZEK, S., 2002, “Çokkültürcülük ya da Çokuluslu Kapitalizmin Kültürel Mantığı”, *Kırılğan Temas*, Metis Yay., İstanbul, s:259-292.
- www.milliyet.com/2004/08/29.
- www.tempodergisi.com.tr/toplum-politika-06204/2004/30/08.
- www.inadina.com/inadeski/say110/yazi8/htm.
- www.f21.parsimony.net/forum37811/messages/31945.htm.

EK.1. Nüfus yapısı 1) Sayı 2) Önceki yıla göre artış hızı %

	KÖYLER-		İLÇE MERKEZİ		TOPLAM
	1	2	1	2	
1940	11916		1674		13573
1945	10925	-0.91	1344	0.84	12269
1950	11953	10.93	1081	-0.85	13034
1960	19265	14.22	1694	14.54	20959
1970	25718	11.17	2624	12.44	28324
1980	30072	11.02	6202	12.76	36274
1990	31159	-0.94	12905	15.23	44064
1997	33198	10.65	12591	-0.97	46149
2000	40870	27.12	19123	39.32	59993

(DİE verileriyle birlikte, ilçenin ve ilin nüfus istatistiklerinden derlenmiştir)